

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра українознавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Директор навчально-наукового інституту
філософії, культурології, політології



Робоча програма навчальної дисципліни

Теорія націоналізму

(назва навчальної дисципліни)

Рівень вищої освіти перший бакалаврський

Галузь знань _____
(шифр і назва)

Спеціальність _____
(шифр і назва)

Освітня програма _____
(шифр і назва)

Спеціалізація _____
(шифр і назва)

вид дисципліни за вибором _____
(обов'язкова / за вибором)

факультет загальноуніверситетська

2026 / 2027 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою навчально-наукового інституту філософії, культурології, політології

від «24» червня 2026 року протокол № 9

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: Чугуєнко Михайло, кандидат філософських наук, доцент кафедри українознавства.

Програму схвалено на засіданні кафедри українознавства від «05» червня 2026 року протокол № 9

Зав. кафедри



Наталія АКСЬОНОВА

Програму погоджено науково-методичною комісією філософського факультету від « 23» червня 2026 року протокол № 10

Голова науково-методичної комісії
навчально-наукового інституту
філософії, культурології, політології



Сергій ГОЛІКОВ
(підпис)

ВСТУП

Програму навчальної дисципліни “Теорія націоналізму” складено відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки перший бакалаврський напрям підготовки усі факультети

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета курсу – надати студентам ґрунтовне розуміння теорій націоналізму, їх виникнення, розвитку, внесків у та місця в європейській та світовій інтелектуальній історії.

1.2 Завданнями курсу є вивчення найвпливовіших теорій націоналізму в історичному та сучасному контекстах, опанування міждисциплінарних підходів, зокрема звернення до історії ідей, політичної філософії, етнології, політичної історії та психології, ментальності.

1.3. Кількість кредитів 3

1.4. Загальна кількість годин 90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни за вибором.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна / за вибором	
За вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
2-3-й	
Семестр	
4-6-й	3-й
Лекції	
28 год.	8 годин
Практичні, семінарські заняття	
год.	
Лабораторні заняття	
год.	
Самостійна робота	
62 год.	
Індивідуальні завдання	

Перелік компетентностей, що формує дана дисципліна Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у здобувачів вищої освіти здатностей:

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 3. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 4. Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми. ЗК 7. Здатність працювати автономно.

ЗК 12. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку

предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. Формування наступних фахових компетентностей:

ФК 14.

ність дотримуватися стандартів професійної етики та міжкультурної комунікації.

1.7. Перелік результатів навчання, що формує дана дисципліна По завершенню курсу здобувачі вищої освіти мають досягти таких програмних результатів навчання:

студенти повинні **знати**:

поняття та терміни теорії націоналізму;

- основні етапи розвитку теорій націоналізму;

- особливості теоретичних парадигм вивчення феномену націоналізму;

вміти:

- аналізувати літературу з теорії націоналізму та історії Слобідської України;

- зіставляти та критично аналізувати теорії націоналізму;

- аналізувати факти та явища, що відбувались на території краю на різних етапах його історичного розвитку.

1.8. Пререквізити Вивченню курсу «Теорії націоналізму» потребує базових знань з історії України у загальноосвітньої школи та загальноосвітньої школи та університетського курсу «Історія України: цивілізаційний вимір».

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Вступ. Теорії націоналізму: загальна характеристика курсу.

Актуальність вивчення теорій націоналізму в сучасних умовах. Предмет і завдання курсу. Методологічні підходи та стратегії. Поняття нації та його теоретичне прояснення.

Розділ 1. Націоналізм і традиціоналізм.

Тема 1. Передісторія націоналістичних ідеологій.

Традиційне і модерне як опозиція.

Співвідношення етнічної (традиційної) й національної (модерної) ідентичності: спільне і відмінне.

Проблема домодерного націоналізму. Нації до націоналізму чи націоналізм до нації?

Націоналізм і релігія. Єврейський протонаціоналізм та «релігійна матриця» націоналізму. Еліно-римський патріотизм і «полісна матриця» націоналізму.

Націоналізм у посткласичну добу. Чи існував націоналізм у добу Середньовіччя? Сучасний медієвалізм і націоналізм.

Націоналізм усучасній традиціоналістичній думці. Християнський націоналізм. Націоналізм і неоязичництво.

Розділ 2. Націоналізм і модернізм.

Просвітницькі, романтичні та соціал-дарвіністські теорії нації та націоналізму (кінець 18-початок 20 ст.).

Марксизм і національне питання. Розробка теорії національних відносин та культурно-національної автономії в працях теоретиків «австро-марксизму». Критика соціально-економічного редукціонізму марксистської теорії національного питання. Амбівалентність ставлення марксистів до націоналізму. Націоналізм і расизм у марксизмі.

Виникнення модерного націоналізму.

Французький «інтегральний націоналізм» у першій половині XX ст.

Концепція «Консервативної революції» та її вплив на сучасний націоналізм.

Націоналізм і тоталітаризм. Італійський фашизм та традиції Рісорджементо. Німецький націонал-соціалізм у контексті «Німецького руху». Концепції «вічного фашизму» та «фашизму як стилю».

Український націоналізм у першій половині XX ст. та часи «Холодної війни»

Націоналізм і теорії модернізації. «Технонаціоналізм».

Ліберальна критика націоналізму.

Біопримордіалізм і перенніалізм.

Розділ 3. Націоналізм та глобалізм.

Глобалізм і концепція зіткнення цивілізацій».

Конструктивістська парадигма. «Уявлені спільноти».

Критика конструктивізму з позиції етносимволізму.

Постколоніалістська критика націоналізму.

Гібридність проти націоналізму.

Критика націоналізму з позицій «Студій підлеглих».

Націоналізм і інтеграційні процеси в Європі та світі.

Націоналізм і постмодерністська культура.

Націоналізм з точки зору ідеології ендеру

Націоналізм і сучасна демократія. «Банальний націоналізм».

Сучасні трансформації націоналізму в умовах міграцій та «культурних війн».

Філософські підстави сучасного радикального націоналізму. «Акселераціонізм».

«Популізм» і націоналізм у сучасній Європі та світі.

Сучасний націоналізм і війна.

Перспективи націоналізму в майбутньому постгуманістичному світі.

«Дігитальний націоналізм».

Підсумки курсу.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	У тому числі					Усього	у тому числі				
		Л	П	Л	І	ср		Л	П	Л	І	ср
Розділ 1. Націоналізм і традиціоналізм.												
Вступ.	2	2					2	2				2
Тема 1. Націоналізм і релігія.	20	4				16	14					14
Тема 2. Націоналізм у сучасній традиціоналістичній думці.	8	2				6	14					14
Разом	30	8				22	30	2				28
Розділ 2. Націоналізм і модернізм.												
Тема 3. Просвітницькі.	12	2				10	10					10

романтичні та соціал-дарвіністські теорії нації та націоналізму (кінець 18-початок 20 ст.)											
Тема 4. Тоталітаризм і націоналізм.	8	4			4	10					10
Тема 5. Модернізм і примордіалізм.	10	4			6	10	2				8
Разом	30	10			20	30	2				28

Розділ 3. Націоналізм та глобалізм.

Тема 6. Націоналізм і глобальні виклики.	6	2			4	10	2				8
Тема 7. Націоналізм, демократизація й «культурні війни»	20	6			14	10					10
Тема 8. Сучасний націоналізм і війна.	6	2			4	10	2				8
Разом	32	10			22	30	4				26
Усього годин	90	28			62	90	8				82

4. Теми семінарських занять

Не передбачено

5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Вплив Американської та Французької революцій на європейську етнополітичну думку.	4/6
2	Концепція «Консервативної революції» (А. Молер) та її критики.	8/10
3	Ганс Кон про західний і східний націоналізм.	2/6
4	Гатчісон про культурний та політичний націоналізм	2/6
5	Новітні концепції "старих і нових" націй (Г'ю Сетон-Уотсон).	2/4
6	Чорний націоналізм". Конструювання "чорних ідентичностей"..	4/4
7	Український націоналізм 20-40-х рр. на західноукраїнських землях: провідні теоретики та їх ідеологічні концепції (Д. Донцов, В.Липинський, Ю.Липа, В.Мартинець, М. Сциборський, Ю.Вассиян, П.Полтава).	20/22
8	Чи можливий ліберальний націоналізм? (Анджей Валіцький).	2/6

9	Ідеологічні течії сучасного нацїоналізму.. схожїсть та вїдмїнностї.	16/20
	Разом	62/82

6. Індивїдуальне навчально - дослїдне завдання

Не передбачається.

7. Методи навчання

Інформаційно-рецептивний, репродуктивний, проблемного викладу, евристичний, дискусійні. Методи роботи в умовах дистанційного та змішаного навчання: за умов впровадження карантинних та інших обмежень лекції і семінарські заняття проводяться в он-лайн режимі із застосуванням платформи ZOOM. Видами навчальної діяльності є: відеоконференції, відповіді на питання в чаті. За умов змішаного навчання семінарські заняття, написання контрольної та екзаменаційної роботи проводяться аудиторно.

8. Методи контролю

Кнтроль здійснюється за рейтинговою системою. Зміст курсу поділений на 3 змістовні розділи. Кожний розділ включає в себе лекції, самостійну роботу здобувачів, які завершуються рейтинговим контролем рівня засвоєння знань програмного матеріалу. Оцінка успішності знань здобувачів здійснюється в двох формах: самостійна робота і підсумковий контроль (залік). Підсумковий семестровий контроль здійснюється під час проведення заліку. Загальна кількість балів за успішне виконання залікових завдань – 60. Час виконання – до 30 хвилин. Тести – 60 балів (60 тестових завдань по 1 бали кожне). Для допуску до заліку здобувач/ка має за результатами поточного контролю отримати не менше 10 балів. **УВАГА!** У разі використання заборонених джерел на екзамені здобувач на вимогу викладача залишає аудиторію та одержує загальну нульову оцінку (0). Викладання курсу «Кухні та традиції народів світу» ґрунтується на принципах академічної доброчесності. Здобувачі вищої освіти зобов'язані дотримуватись принципу академічної доброчесності відповідно до ст. 42 Закону «Про освіту»(2017).

Дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти передбачає: – самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання, атестації (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей); – посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; – дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; – надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Критерії оцінки знань студентів при вивченні дисципліни.

Критерії оцінювання робіт за самостійними завданням За завдання з самостійної роботи здобувачі можуть набрати 4x10=40 балів максимально. Критерієм оцінки самостійної роботи є наявність власної (авторської) позиції; пов'язаність змісту есе із сучасними українськими реаліями (практичними чи теоретичними); наявність висновку й посилення на літературу і джерела. 9-10 балів – робота виконана на високому теоретичному рівні, містить аналіз побаченого і добре обґрунтовану авторську позицію. 7-8 балів – має незначні недоліки з питань самостійної роботи, авторська позиція обґрунтована не досить послідовно. 5-6 бали – не містить критичного аналізу, неповністю висвітлена проблематика. 3-4 бали – робота не містить достатньо джерел і літератури, відсутня авторська позиція 1-2 бали – робота має компілятивний характер, помилки в оформленні. 0 балів – плаґіат, несамотійно виконана робота

У разі настання / подовження дії обставин непоборної сили (в тому числі запровадження жорстких обмежень із заборною відвідування ЗВО) здобувачам вищої

освіти денної та заочної форм навчання надається можливість скласти залік в тестовій формі (білет містить 30 тестових завдань, здобувач одержує 1 бал за кожну вірну відповідь) дистанційно на платформі Moodle в дистанційному курсі «Кухня та традиції народів світу». Замість виконання завдань (вивчення тем) можуть також додатково враховуватись такі види активностей здобувача:

проходження тренінг-курсів чи дистанційних курсів з використання сучасних освітніх технологій на платформах Coursera, Prometheus тощо (за наявності відповідного документу про їх закінчення, надання копії викладачу);

участь в майстер-класах, форумах, конференціях, семінарах, зустрічах з проблем використання сучасних освітніх технологій (з підготовкою есе, прес-релізу, інформаційного повідомлення тощо, що підтверджено навчальною програмою заходу чи відповідним сертифікатом);

участь у науково-дослідних та прикладних дослідженнях з проблем використання сучасних освітніх технологій (в розробці анкетних форм, проведенні опитувань, підготовці та проведенні фокус-груп, обробці результатів дослідження, підготовці звіту технологій (в розробці анкетних форм, проведенні опитувань, підготовці та проведенні фокус-груп, обробці результатів дослідження, підготовці звіту, презентації результатів тощо, що підтверджується демонстрацією відповідних матеріалів).

Під час вивчення навчальної дисципліни використання технологій штучного інтелекту (ШІ) здійснюється відповідно до Політики використання технологій штучного інтелекту Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

У межах дисципліни застосовуються такі моделі використання ШІ:

1. Модель «ШІ заборонено».

Використання технологій штучного інтелекту не допускається під час виконання контрольних заходів, спрямованих на перевірку індивідуальних знань і сформованості компетентностей здобувача освіти, зокрема: усного опитування, модульних контрольних робіт, екзамену (заліку), якщо інше не визначено викладачем, інших видів оцінювання, для яких викладачем встановлено обмеження щодо використання ШІ.

2. Модель «ШІ як асистент».

Під час підготовки до практичних занять, виконання індивідуальних завдань, рефератів, аналітичних оглядів та інших письмових робіт дозволяється використання ШІ для: пошуку та систематизації інформації, добору та первинного аналізу наукових джерел, пояснення складних понять, удосконалення структури тексту, перевірки граматики, стилю та оформлення, генерації ідей, плану роботи або прикладів.

Фінальний текст роботи, висновки, аналіз, інтерпретація результатів та прийняті рішення повинні бути самостійно підготовлені здобувачем освіти.

3. Модель «ШІ як інструмент».

Для окремих лабораторних, практичних, проєктних або дослідницьких робіт використання технологій штучного інтелекту може бути обов'язковою складовою виконання завдання. У таких випадках здобувачі освіти можуть використовувати генеративні моделі ШІ для: аналізу та підготовки даних, генерації, аналізу й оптимізації програмного коду, порівняння результатів роботи різних моделей ШІ, створення візуалізацій, схем або зображень, аналізу великих масивів даних. проведення експериментів із застосуванням сучасних інструментів штучного інтелекту.

Усі результати, отримані за допомогою ШІ, підлягають критичному аналізу, перевірці та доопрацюванню здобувачем освіти.

Декларування використання ШІ.

У разі використання технологій штучного інтелекту здобувач освіти зобов'язаний зазначити: назву сервісу або моделі ШІ; дату використання; характер допомоги (генерація ідей, пошук інформації, аналіз даних, генерація коду, редагування тексту тощо).

За вимогою викладача здобувач освіти повинен надати використані запити (prompts) або пояснити спосіб використання інструментів ШІ.

Недеклароване використання технологій штучного інтелекту або подання згенерованого ШІ матеріалу як власного результату навчальної діяльності розглядається як порушення принципів академічної доброчесності відповідно до внутрішніх нормативних документів Університету.

У випадку наявності неформальної освіти вказати платформи, назви курсів та кількість балів, що буде зарахована здобувачеві після успішного проходження відповідних курсів та надання відповідного документа (сертифікат, свідоцтво, тощо).

9. Схема нарахування балів

Поточний контроль та самостійна робота														Разо м	Залі к	Сум а
Розділ 1					Розділ 2					Розділ 3				40	60	100
T 1	T 2				T3	T4	T5			T 6	E 7	T 8				
5	5				5	5	5			5	5	5		40	60	100

T1, T2 ... T5 – теми розділів.

Шкала оцінювання

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
	Для дворівневої шкали оцінювання
90 – 100	Зараховано
70-89	
50-69	
1-49	Не зараховано

10. Рекомендоване методичне забезпечення

Базова література

1. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Київ, 1999
2. Націоналізм: Антологія. Київ, 2001
3. Національна ідентичність: Хрестоматія / Упоряд. Воропай Т.С. Харків, 2002

Допоміжна

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму.-2-ге вид. Київ, 2001
2. Бандера С. Перспективи української революції. Київ: Rainshouse, 2021. 1250 с.
3. Берлін Ісая Чотири есе про свободу. Київ,1994
4. Бочковський О. Вибрані праці і документи. Київ, 2020. Т. 3
5. Генон Р. Криза сучасного світу. Київ: Анна Клокун (Пломінь), 2020. 212 с.
6. Герцль Т. Єврейська держава. Київ, 2020
7. Гомза І. Республіка занепаду. Ідеологія французького націоналізму за Третьої Республіки. Київ, 2021
8. Донцов Д. Геополітика. Харків, 2021
9. Донцов Д. Націоналізм. Київ, 2014
10. Ігнатенко М. Історичний контекст взаємодії фемінізму та націоналізму (український та світовий досвід). *Інтермарум: історія, політика, культура*. 2024. Вип. 15. С. 130-142. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inhpc_2024_15_10.
11. Канигін Ю.,Ткачук З. Українська мрія. Київ,1996
12. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Київ,1999
13. Княжинський А. Дух нації. Соціологічно-етнопсихологічна студія. Нью-Йорк, Філадельфія, Мюнхен, 1959
14. Кулик В. Український націоналізм у незалежній Україні. Київ, 1999.
15. Липа Ю. Призначення України. Львів,1992.
16. Липа Ю. Геополітичні орієнтири. Київ: Rainshouse, 2023. 39 с.
17. Липинський В. Листи до братів-хліборобів (Про ідею і організацію українського монархізму). Писані 1919-1926. Відень, 1926.
18. Мартинець В. За зуби і пазурі нації. Париж, 1937.
19. Міхновський М. Самостійна Україна. Львів,1991
20. Мирон-Орлик Д. Ідея і Чин України. Київ: Rainshouse, 2021. 431 с.
21. Націоналізм: Антологія. Київ, 2001
22. Національна ідентичність: Хрестоматія / Упоряд.Воропай Т. Харків, 2002
23. Пелікані Л. Ленін і Гітлер. Дві іспостасі тоталітаризму. Київ: Лабораторія, 2003. 192 с.
24. Перелом. Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минушини. *Діалоги з істориками*. Кн. 2 / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2022. 803–1526 с.
25. Попович Дамаскин І. Християнський націоналізм. Б.м., 1956.
26. Рейнс О. Коновалець. Причинки до історії української революції. Київ: Rainshouse, 2021. 131 с.
27. Рудницький С. До основ українського націоналізму. Прага, Відень, 1923.
28. Рудницький С. Чому ми хочемо Самостійної України. Львів, 1994.
29. Русов Ю. Душа народу і дух нації. Філадельфія, 1948
30. Салех М.М. До проблеми палестинських біженців. 2024. 47 с.
31. Свідзинський А. Це складне національне питання. Київ,1994
32. Сосновський М. Дмитро Донцов. Політичний портрет. З історії розвитку ідеології українського націоналізму. Нью Йорк,Торонто,1974
33. Скрутон Р. Консерватизм. Запрошення до великої традиції. Київ: Наш формат, 2017. 176 с.
34. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Київ,1994
35. Сміт Е.Д. Націоналізм. Теорія, ідеологія, історія. Київ., 2004.
36. Старосольський В. Теорія нації. Відень,1921
37. Стичинська А. Вплив націоналізму на становлення нації в Україні в період з 2013 по 2023 роки. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2023. Вип. 51. С. 216-221. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2023_51_27.

38. Стебельський Б. Світоглядні аналогії та розбіжності теоретиків українського націоналізму. Ідеї і творчість. 3б. статей та есеїв. Торонто, 1991
39. Українська ідея. Історичний нарис. Київ, 1995
40. Хвильовий М. Твори. Київ, 1990. Т.2
41. Чугуєнко М. (Пост)колоніальна війна як предмет сучасної філософії: евристичні можливості постколоніальної теорії / Світоглядний сенс сучасної війни: соціогуманітарні аспекти: монографія / за ред. В.А. Кротюка. Харків: Факт, 2024. С. 51-73.
42. Чугуєнко М. Інтеграційна політика у ФРН та національно-демократична консолідація у пострадянській Україні: порівняльний аналіз схожості та відмінностей / Матеріали Норвезько-української конференції, присвяченої діяльності Ф. Нансена в Україні у 1921–1922 роках, (Харків, 10–11 жовт. 2019 р.). Харків, 2019
43. Шапіро Б. Смысл истории. Как разум и мораль зумовили велич Запада. Київ: Наш формат, 2022. 208 с.
44. Шпорлюк Р. Комунізм і націоналізм: Карл Маркс проти Фрідріха Ліста. Київ, 1998.
45. Щербаківський В. Формування української нації. Нарис праісторії України. Нью Йорк, 1958

Armstrong J.A. Ukrainian nationalism.-3-ed. Englewood, 1990

11. Інформаційні ресурси

Центр досліджень визвольного руху. URL: <http://cdvr.org.ua/>
<https://asen.ac.uk/>

Anthony Smith – Ernest Gellner: The Warwick Debates. 1995.

<http://www.lse.ac.uk/collections/gellner/Warwick0.html>

<http://theriskyshift.com/2012/04/introduction-to-nationalism-theory-html/>

http://www.colorado.edu/geography/class_homepages/geog_4712_s11/geog4712_S11/materials_files/Theories%20of%20Nationalism.pdf

<http://www.sciencespo.fr/ceri/sites/sciencespo.fr.ceri/files/qdr10.pdf>

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.134.2256&rep=rep1&type=pdf>

https://www.fpzg.unizg.hr/images/50015515/Theories_of_Nationalism.pdf

Особливості навчання за денною формою в умовах подовження дії обставин непереборної сили

В умовах дії форс-мажорних обмежень освітній процес в університеті здійснюється відповідно до наказів/розпоряджень ректора/проректора або за змішаною формою навчання або повністю дистанційно в синхронному режимі.

У разі запровадження суворих обмежень із заборonoю відвідувати ЗВО здобувачам вищої освіти денної форми навчання надано можливість скласти екзамен дистанційно на платформі Moodle в дистанційному курсі «Історична антропологія», URL: <https://moodle.karazin.ua/course/view.php?id=9734>